

Tweede Zondag na Epifanie

16 januari 2022

Licht in het duister

Dorpskerk - Blaricum

Voorganger: ds. Jurjen Zeilstra

Inleiding

De Week van Gebed voor Eenheid 2022 is voorbereid door christenen uit het Midden-Oosten. Zij kozen voor deze tijd van Epifanie als leidraad het verhaal van de magiërs uit het Oosten dat staat opgetekend in Matteüs 2. De Raad van Kerken in het Midden-Oosten is een gemeenschap van kerken die het geloof deelt in de Heer Jezus Christus als God en Verlosser in overeenstemming met de Bijbel en de kerkelijke traditie. Geografisch strekt het werk van de raad zich uit van Iran tot aan de Golf in het oosten, tot aan de Middellandse Zee en Egypte in het westen. Deze kerken streven naar een gemeenschappelijke missie en meer eenheid tot glorie van de ene God. Het verhaal van 'de wijzen uit het Oosten' is voor hen een belangrijke inspiratiebron. Jezus is vandaag voor hen en voor ons de blinkende Morgenster. Zijn opgang is een teken van zegen.

Epifanie betekent verschijning. De heerlijkheid van God verschijnt, onafhankelijk van het succes of het falen van mensen. Het verhaal gaat dat het volk Israël nadat het ontkomen was aan de legers van Farao en de periode in de woestijn, dus na de Exodus, op weg ging naar het hun beloofde land en dwars door het land Moab trok dat nu in Jordanië ligt. Je kunt je er iets bij voorstellen dat Balak, de koning van Moab, daar helemaal niet blij mee was. Hij huurde de profeet Bileam in om Israël te vervloeken. Maar dat kón Bileam niet en of hij wilde of niet, hij moest Israël zegenen.

Schriftlezing Oude Testament: Numeri 24, 15-17

Schriftlezing Brieven: Openbaring 22,16

Schriftlezing Evangelie: Matteüs 2, 1-12

Prediking

Gemeente van Christus,

ze staan bij ons bekend als ‘de wijzen uit het Oosten’. Maar letterlijk staat er in de tekst ‘magoi’, magiërs, en zo is het vertaald in de nieuwe vertaling. Die ‘magoi’, dat zijn sterrenwiggelaars, die in de stand van de sterrenhemel de wil van de goden lezen. In het Matteüsevangelie staan zij symbool voor de verscheidenheid van de volken der wereld, zoals die toen ter tijd bekend waren. In alle veelkleurigheid, zo ziet Matteüs dat, worden mensen geroepen één Godsgeheim te vereren. Zij zien in het Oosten de ster van Gods Zoon opgaan als een universeel moment van openbaring. Dat is Epifanie. Ex Oriënte Lux. Het licht gaat in het Oosten op als een zon van gerechtigheid.

De leden van Middle East Council of Churches die bezig waren met dit thema herkennen in de zoektocht van de magiërs naar de pasgeboren koning de honger van de mensheid naar waarheid, goedheid en schoonheid. Zij beschouwen het verlangen naar God als de uitdrukking van een wereldwijd verenigende menselijke behoefte. De hoogste wijsheid van de heidenen leidt ten slotte naar Jeruzalem. In de aanbidding van het Kind van God door de wijzen te Bethlehem, komen de messiaanse verwachtingen van de Joodse Schriften en de wijsheid van de heidenen bijeen.

De christenen uit het Midden Oosten die hebben gewerkt aan het thema van vandaag kwamen uit Syrië, Libanon en Egypte. Zij schrijven:

De magiërs tonen ons de eenheid van alle volken zoals God die verlangt. Zij reizen vanuit afgelegen landen en vertegenwoordigen heel verschillende culturen, toch drijft hen dezelfde honger, om de pasgeboren koning te zien en kennen en komen zij bijeen in het kleine huis in Bethlehem in die ene daad van verering en het geven van geschenken. Zo worden christenen geroepen zelf een teken te zijn voor de wereld van een God die de eenheid die hij verlangt tot stand brengt. Samen gebracht uit verschillende culturen, rassen en talen, delen christenen in één gezamenlijke zoektocht naar Christus en één gedeeld verlangen hem te aanbidden.¹

¹ ‘...the Magi reveal to us the unity of all nations desired by God. They travel from far-off countries, and represent diverse cultures, yet they are driven by the same hunger to see and know the new-born king, and are gathered into the little house in Bethlehem in the simple act of giving homage and offering gifts. Christians are called to be a sign to the world of God bringing about this unity that he desires. Drawn from different cultures, races and languages, Christians share in a common search for Christ and a common desire to worship him.’
<https://www.mecc.org/mecc/2022/1/5/the-week-of-prayer-for-christian-unity-begins-in-few-days>

In de verschillende geschenken, zagen de voorbereiders van ons thema een beeld van de verschillende inzichten die bewaard zijn gebleven en overgedragen in de verschillende christelijke traditiestromen. Als christenen vandaag bijeenkomen en hun schatten openen en delen met elkaar, verwachten de voorbereiders dat allen die daaraan meedoen geestelijk zullen worden verrijkt.

Ondertussen zijn de voorbereiders zich ervan bewust dat de geschiedenis van het Midden Oosten buitengewoon veel conflicten kent en gewelddadige strijd, onrecht en onderdrukking, tot op de dag van vandaag. In het verhaal van Matteüs is deze donkere kant van de geschiedenis herkenbaar gemaakt in de moord op de pasgeboren kinderen van Bethlehem op bevel van Herodes de Grote.

En toch moest juist in deze wrede context het verhaal van de geboorte van Christus worden verteld. Juist op deze grillige wereld scheen het licht van zijn opgaande ster. Juist vanuit dit Jeruzalem waar Herodes regeerde, werden later de leerlingen van Jezus als apostelen uitgezonden, als getuigen van Gods mensenliefde en vrede. Tegelijk bleef de wereld altijd een gevaarlijke plaats. Juist in ditzelfde Midden Oosten, waar martelaren hun leven gaven voor het geloof, wordt vandaag de christelijke kerk wezenlijk bedreigd en sinds de laatste oorlogen is er een uittocht gaande, een nieuwe exodus, vooral van jonge mensen. Iedereen wil weg. De christenen uit het Midden Oosten, die het thema van deze week voorbereidden, vestigen hun hoop voor de vrede van hun regio, symbolisch gesproken, op de ster van Bethlehem als licht dat ook vandaag in het duister van de geschiedenis schijnt. In de tijd wijst God, die de angstkreet van mensen hoort, ook vandaag de weg van barmhartigheid, naastenliefde en vrede. Ook wanneer rampen de mensheid kunnen treffen, is God trouw aan zijn Woord. Dat mag worden verkondigd in de tijd van Epifanie, de verschijning van Gods mensenliefde in Christus. Dat is in feite een ouder christelijk feest dan het vandaag ook door niet-christenen in onze cultuur zo groots gevierde feest van Kerst. Voor Oosterse christenen is Epifanie nog altijd hét grote feest. Zij beschouwen Epifanie als een rijke geheimnisvolle bijdrage vanuit hun traditie aan de wereldwijde christenheid en de volken van de wereld, een schat om te openen en samen op te reflecteren. Zoals zij het beleven kan de kerk van Christus vandaag ook zelf de ster zijn die het licht van God in het duister doet schijnen, ook in een tijd van pandemie en van crisis in allerlei opzichten. Zij geloven, hopen en bidden dat geen verdeeldheid het licht van deze ster zal verduisteren. Zowel voor de volkenwereld als het persoonlijk leven van mensen verwachten zij hier veel van en de geloven in vernieuwing door Gods Geest in kerk en samenleving. In de praktijk denken zij aan commitment met betrekking tot de menselijke waardigheid, ook onder de armste, de zwakste en de meest gemarginaliseerde mensen. Ze vertrouwen erop dat samenwerking in dit verband kerken tot elkaar zal brengen.

Tot zover de samenvatting van de visie van de betrokken christenen uit het Midden Oosten, aan het begin van deze week van gebed voor eenheid. Zou wat zij hopen ook voor ons in Blaricum waar kunnen zijn? Kunnen wij hun hoop ook op onszelf betrekken?

Mag ik u eens vragen: Wat vond u als kind van het verhaal van de aanbidding van het Christuskind door de drie magiërs, die in onze middeleeuwse christelijke traditie 'koningen' zijn geworden? Misschien heb je zelf vroeger in een kerstspel op school ooit wel eens voor koning gespeeld. Niet altijd een pretje voor ieder kind, zo'n rolletje. Ik weet van een kind dat door de zenuwen volkomen de kluts kwijt was en zijn tekst verhaspelde. Maar de juf zat in de coulissen en fluisterde heel lief en bemoedigend: 'Begin gewoon opnieuw...' waarmee zij ten

diepste die avond voor dit kind in een paar woorden het hele kerstevangelie verkondigde. Als je alles hebt verprutst... als het allemaal helemaal is misgegaan: Begin 'gewoon' opnieuw.

De drie koningen zijn misschien wel de meest geschikte figuren in de hele bijbel voor rollenspelen. In allerlei tijden en op allerlei manieren zijn zij daartoe door heel verschillende opdrachtgevers gebruikt. Hun afbeeldingen zijn te vinden in de catacomben in Rome, in Byzantijnse mozaïeken, in fresco's in talloze kerken, op ontelbaar veel schilderijen, in vorstenspiegels en op kleuterscholen. De drie koningen zijn beelddraggers bij uitstek voor de verering van het Kind van Bethlehem en vragen om inleving in een heilige fantasie. Niemand is te belangrijk om in de huid van de drie koningen te kruipen en te knielen voor de Zoon van God.

Die drie koningen, zij geven, wat mij betreft, allure aan het verhaal, met hun prachtige middeleeuwse namen, Caspar, Melchior en Balthasar, die ik pas later in mijn leven leerde kennen. Omdat die namen niet in de bijbel stonden werden die namen in ons uitgekleden calvinisme als Rooms bijgeloof beschouwd, en hoorden ze er eigenlijk niet bij. Alles goed en wel, we bleven natuurlijk wel protestanten. En toch... aan dit verhaal dat juist het rijke op de knieën gaat voor het arme en kwetsbare, is een bijzondere boodschap verbonden, die aan de geboorte van Jezus een inhoud geeft, en die mij als kind al raakte. En dat is eigenlijk ook altijd zo gebleven. Het eenvoudige en pure, dat, ondanks alles, door de wereld wordt geëerd, het is een revolutionaire kernboodschap van iedere godsdienst die niet bij de status quo van de kloof tussen arm en rijk stil wil blijven staan. Dat er bevrijding uitgaat van de eerbiedige aandacht voor het kwetsbare in het Godsgeheim is voor bevrijders door de eeuwen heen een bron van inspiratie en een opdracht geweest.

Dit geheim is heel goed begrepen door Franciscus van Assisi (ca. 1182-1226), die geldt als de uitvinder van de kerststal en die aan gewone mensen letterlijk een rol en daarmee een plaats gaf in het geboorteverhaal van Jezus. Hij bracht ze werkelijk en letterlijk bijeen in de stal bij het Christuskind. Dit is ook begrepen door een moderne heilige als Martin Luther King (1929-1968), die durfde dromen, als een Jozef en als de wijzen, van engelen die de weg wezen om aan het kwaad te ontkomen en van de opdracht van God het systeem van onderdrukking door de wrede tiran van het racisme af te breken tot in z'n fundamenten:² 'I have a dream that one day on the red hills of Georgia the sons of former slaves and the sons of former slave owners will be able to sit down together at a table of brotherhood.'³

In midden Europa bestaat de oude traditie dat kinderen, als de drie koningen verkleed, op 6 januari langs de huizen te gaan als zogenaamde 'Sternsinger'. C + M + B en het jaartal wordt dan met krijt op een balk boven de deur geschreven wanneer een gift wordt ontvangen voor een goed doel. Je ziet het nog steeds, bijvoorbeeld in Zuid Duitsland en Oostenrijk. De beginletters van de namen Caspar, Melchior Balthasar, C, M, B, werden later begrepen als *Christus Mansionem Benicat*, 'Christus zegene dit huis'. Bewoners zijn er blij mee wanneer dat boven de deur staat en laten het graag maandenlang tot in het voorjaar staan.

Maar ooit waren de wijzen dus geen koningen. Evangelist Matteüs denkt niet aan koningen, maar aan zieners, sterrenwiggelaars, Oosterse 'magiërs', kortom een soort heidense uitleggers van tekenen in de hemel waaraan je de wil van de goden kon aflezen. Pas eeuwen later, als het christendom aan de macht gekomen is in het Romeinse Rijk, dan worden de wijzen met hun geschenken steeds koninklijker en steeds mooier versierd op afbeeldingen, bijvoorbeeld in de

² Vgl. Matteüs 2,12.

³ [https://nl.wikipedia.org/wiki/I_Have_a_Dream_\(Martin_Luther_King\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/I_Have_a_Dream_(Martin_Luther_King))

Byzantijnse mozaïeken bij Ravenna in Italië. Ten slotte worden zij voorbeelden van en voor vorsten. De wijzen worden zelf vorsten, die niet alleen hun macht ondergeschikt maken aan het Christuskind, maar daarmee ook de mogelijkheid bieden om de legitimering van die wereldlijke macht te gaan baseren op de wil van God. Dat is wel een gevaarlijke wending als het gaat om de inhoud van de verkondiging van Christus.⁴ De, als het om geweld gaat, machteloze gekruisigde, wordt uiteindelijk, naar mijn mening op tragische wijze, een dekmantel voor de macht van de keizer. Het kruis dat ooit een martelwerktuig was, wordt een teken van overwinning in de strijd om de wereldlijke macht. Nog een stap verder gaat het als zelfs de drie toen bekende continenten: Azië, Europa en Afrika worden terug geprojecteerd in de drie wijzen, oud, jong en zwart. Op wonderlijke wijze werden zo zelfs de drie generatieleeftijden van de mens, die gelijktijdig kunnen leven, voor de middeleeuwer in beeld gebracht. Het was helemaal een Godswonder dat Jeruzalem precies in het midden lag, de navel der aarde: umbellicum mundi. Dat kon geen toeval zijn!

Dit gaat ons misschien wel wat ver. Wij zijn onze kinderlijkheid misschien verloren en kunnen nog maar moeilijk geloven in een aan de hemel verschuivend sterretje dat stil blijft staan boven het dak van een stal. Maar er blijft wel degelijk en waarachtig iets van wezenlijke betekenis waarop wij elkaar mogen wijzen. Jezus is de stralende Morgenster als teken van Gods Koninkrijk van vrede en van recht. Dit is de vervulling van de profetie, in het besef van Israëel ongewild uitgesproken door een heidense profeet, in een ver verleden. In Openbaring 2,28 wordt aangehaakt bij dit woord. Daar staat:

Wie overwint en mij navolgt tot het einde, zal ik macht geven over alle volken.⁵

Maar die macht is geen wereldlijke macht. Het gaat hier niet over het recht van de keizer en over geweld en over dwingen. Nog minder gaat het over de machthebbers van onze tijd met hun korte termijn denken in termen van eigenbelang. De macht van het Kind van Bethlehem is de macht van de gevende naastenliefde. Die zal in het eind overwinnen. Die geeft zin aan de levens van kwetsbare mensen. Deze interpretatie geeft ons de sleutel in handen om te begrijpen waar het ten diepste om gaat, ook in dit jonge jaar Anno Domini 2022, dat is begonnen onder het ongelukkige gesternte van een langdurige pandemie. Maar we hebben het goed gehoord:

‘Ik, Jezus, heb mijn engel gestuurd om jullie deze dingen bekend te maken voor de gemeenten. Ik ben de telg van David, zijn nakomeling, de stralende Morgenster.’⁶

Deze ster die in het duister schijnt verdient onze navolging. Maar hoe komen we die, ook in het nieuwe jaar, op het spoor?

Epifanie was oorspronkelijk in de kerk het grote feest van deze tijd. De heerlijkheid van God verschijnt aan de mensen in Christus. Wij hebben uit Matteüs gelezen over de ‘magiërs’ die zich neerwierpen voor het Christuskind en in hem God eer bewezen. In de christelijke traditie zijn dit drie koningen geworden. Het zijn er drie, omdat er drie geschenken waren. We weten niet precies waarom, maar al gauw was het: goud als voor een koning, wierook als voor een god, en mirre, als voor een dode. In miniatuur wordt dus hier het evangelie samengevat.

⁴ MacGregor, N. and E. Langmuir, *Seeing Salvation. Images of Christ in Art*, London 2000, 28-33.

⁵ Openbaring 2,28.

⁶ Openbaring 22,16.

Het grote verhaal uit het Oude Testament waar Matteüs zeker aan gedacht heeft in dit verband, is dat van de Oosterse ziener Bileam, die in opdracht van Balak de koning van Moab, een landstreek in het huidige Jordanië, het volk Israël moest vervloeken. Maar Bileam, hoezeer hij dat ook wilde, kón het niet. Gods Geest verhinderde Bileam om de vloek uit te spreken en gaf hem een zegenspreuk in de mond. Dat maakte koning Balak van Moab razend. Maar of hij hoog of laag sprong, Bileam zegende Israël. Hij zegende Israël tot drie maal toe.⁷ De Joodse historicus Philo van Alexandrië (ca. 20 v.Chr.-50 na Chr.) noemt in zijn boek over Mozes, Bileam een ‘magos’, dat is dezelfde term die Matteüs, maar dan in het meervoud ‘magoi’, gebruikt. Bileam had twee dienaren bij zich, dus net als in de christelijke traditie, waren ze met z’n drieën.⁸ Hij sprak van een grote toekomst voor Israël en van een ster die opkwam uit Jacob en een scepter uit Israël. In andere woorden, een boosaardige koning wilde een buitenlandse magiër in dienst nemen om Gods volk, dat hij als zijn vijand beschouwde, te vernietigen. Maar de magiër bewees juist eer aan die vijand, daartoe door God bewogen. Hoort u de parallel van het verhaal van Bileam en Balak doorklinken in de Wijzen uit het Oosten en hun contact met Herodes?⁹

Matteüs wil laten zien dat de hoogste wijsheid van de heidenen, ten slotte leidt naar Jeruzalem. Daar veroorzaakt hun komst in eerste instantie verwarring en opschudding. Maar ook is het in het verhaal daar, dat de hogepriesters en de schiftgeleerden, vanuit de Schriften Bethlehem kunnen aanwijzen als de plaats waar de Messias zou worden geboren. Als er dus in de jonge kerk waar Matteüs voor schrijft veel gelovigen zijn uit de heidenen, net zo goed als gelovigen uit Israël, betekent dat niet dat Israël wordt afgeschreven, maar dat oude beloften waar worden. Gods plan voor Israël is niet mislukt, integendeel, het komt volgens Matteüs tot vervulling wanneer Israël en de heidenen samen gaan luisteren naar God.

Ik weet dat niet alleen Israël, maar ook wij in onze kerk en zo velen in deze wereld vaak volkomen de kluts kwijt zijn en de betekenis van dit verhaal totaal verhaspelen. Maar de christenen uit het Midden Oosten hebben gelijk. Gods licht straalt als een ster die de weg wijst te midden van de chaos van de tijd. Gods Geest is te horen in de coulissen van de geschiedenis en van ons eigen leven en fluistert heel lief en bemoedigend: ‘Begin gewoon opnieuw...’ In een paar woorden wordt ons het hele evangelie verkondigd. Als je alles hebt verprutst... Durf de minste te zijn. Kniel neer voor het Kind van Bethlehem. Zeg, vergeef me en begin gewoon opnieuw en God zal met je zijn.
Amen.

Uitzending en zegen

Jullie thuis en jullie hier in de kerk, weet het gezegende mensen te zijn. Er gaat, zelfs in het duister, een licht voor je uit. Komend uit alle richtingen, doet dit licht ons treffen op één gedeelde plaats. Wie God tot zegen bestemt, krijgt daarmee geen gemakkelijke levensweg, maar wel een betekenisvolle rol aangereikt. Stap erin, durf en ervaar dat God zelf met je gaat.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,

⁷ Numeri 22-24.

⁸ Numeri, 22,22.

⁹ Vgl. Brown, R., *The Birth of The Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*, New York/London 1993, 193-196. Een ander groot verhaal waardoor Matteüs zich ongetwijfeld heeft laten leiden bij het schrijven van zijn proloog is dat van de geboorte van de kleine Mozes. In dit kind begon God zijn reddingswerk. Maar het was duidelijk dat de macht van de farao niet zomaar zou wijken. Het verhaal van de kindermoord te Bethlehem is gevormd op basis van de moordaanslag van de farao op de jongetjes van het volk Israël in Egypte, zoals beschreven in Exodus 1.

de gemeenschap van de heilige Geest
is met jullie allemaal.

Afbeelding: De aanbidding van de koningen, mozaïek San Apollinare Nuovo, Ravenna Italië,
556-569